

ЖЕЛИМИР КЕШЕТОВИЋ*

Факултет безбедности

Београд

UDC: 37.014:316.722

Прегледни рад

Примљен: 12.02.2021

Одобен: 08.04.2021

Страна: 127–145

DOI: 10.51738/Kpolisa2021.18.1p.1.09

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА КРИЗЕ И КАТАСТРОФЕ – ИМПЕРАТИВ У ДРУШТВУ РИЗИКА**

Сажетак: Иако су кризе и катастрофе константа људске историје, припрема за њих, кроз преношење и усвајање одговарајућег сета знања, навика и вредности, је релативно новијег датума. У савременом друштву ризика доносиоци одлука постају свесни чињенице да је сваки систем одговора на кризе и катастрофе јак онолико колико су јаке његове најслабије карике, а ти су управо индивидуе односно сваки појединачни грађанин. У том контексту се данас у целом низу земаља припреми за кризе и катастрофе посвећује значајна пажња у наставним плановима и програмима у оквиру предшколског образовања, као и у основним и средњим школама, па и на факултетима. Земље у транзицији имале су у својим образовним системима идеолошки обојене садржаје везане за одбрану, безбедност и заштиту, али су их са уласком у транзицију избациле. Данас се у појединим земљама у транзицији, у оквиру реформе образовног система неки од ових садржаја поново укључују, при чему су лишени идеолошко политичких наслага. Неки од ових покушаја су производ свеобухватног промишљања, док су у другим земљама они парцијални и укључују само неке релевантне теме које се проучавају у оквиру већ постојећих наставних предмета. Свакако да у наредном периоду треба, на основу озбиљне анализе образовних потреба у контексту релевантних стратешких докумената везаних за безбедност, уз ангажовање академских и државних институција и органа, и увид у најбољу компаративну праксу, целовито сагледати ову проблематику и системски укључити релевантне безбедносне садржаје и осмислити начин њихове реализације у наставним плановима и програмима на свим нивоима образовања и васпитања у транзиционим земљама уопште и Републици Србији посебно.

---

* zelimir.kesetovic@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта бр. 47017 Безбедност и заштита организовања и функционисања васпитно образовног система у Републици Србији (основна начела, принципи, протоколи, процедуре и средства) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Кључне речи: катастрофе, образовно васпитни систем, Бугарска, Мађарска, Словенија, Србија

Увод

У свим друштвима нормалан ток живота повремено прекидају критичне епизоде које су праћене осећајем претње и несигурности и које доводе у питање начин на који људи разумеју свет око себе. Такве ситуације, које зовемо кризама, могу бити узроковане природним силама (земљотреси, цунамији, олујни ветрови, бујичне кише, снежне олује, лавине, епидемије и сл.), (зло)намерним акцијама „других”, тј. различитих непријатеља унутар или изван друштва (међународни сукоби, рат, терористички напади), људским грешкама у управљању технологијом, али њихови корени могу бити и у лошем функционисању социотехничких и административних система (сломови инфраструктуре, индустријски акциденти, економске кризе и политички скандали).¹ (Кешетовић 2021)

Историјски посматрано, може се рећи да, са порастом и усложњавањем људских заједница, кризе постају све бројније и разноврсније по својој природи. У освит цивилизације главна претња је долазила од природе и међусобних сукоба људских скупина, а у савременим постиндустријским друштвима тим се ризицима прикључују и они који свој извор имају у техници и технологији. Уз старе кризе које имају мање-више познате узроке, последице и временске кривуље јављају се модерне кризе пред којима је људски ум немоћан, организацијски капацитети недовољни, а јавност егзистенцијално забринута (Кешетовић, Toth 2012).

У наведеном контексту никако не треба занемарити ни питање безбедности образовно васпитних институција. Површним компаративним увидом у званичне податке и медијске извештаје стиче се утисак да кризе и ванредне ситуације већег обима у образовно-васпитним установама нису веома честа појава. С обзиром на своју функцију, технолошку структуру и природу процеса који се у њима одвијају, у релевантној литератури оне нису означене као „кризи склоне организације.” Чини се да је, пре свега, реч о томе да су њихови ефекти на припаднике друштвене заједнице, посредовани масовним медијима, нарочито у тежим случајевима трауматични, и да изазивају оштре и емотивне реакције јавног мњења, стварају слику о веома ниском степену безбедности деце, ученика и особља, те посредно производе и политичке последице (Voip et al, 2010). Посебан страх, бес и огорчење јавног мњења изазивају случајеви озбиљних терористичких напада на школе, вртиће и сличне установе. Свакако да по свом обиму и трагичним последицама, опсада школе у Беслану од стране чеченских терориста 2004. године представља једну од најозбиљнијих кризних ситуација у образовно-васпитним установама у свету забележену у новијој

---

¹ Присутна је прилична термилошка збрка у овој области нарочито када се ради о употреби основних термина: криза, ванредна ситуација и катастрофа, те касније и код изведених термина који означавају концепте управљања овим догађајима: управљање ванредним ситуацијама, кризни менаџмент и управљање катастрофама. О томе више у: Кешетовић, 2008.

историји, која је са запрепашћењем, огорчењем и неверицом примљена у светској јавност. (Кешетовић 2012)

Последњих деценија постаје на глобалном нивоу све евидентнија чињеница да школе и васпитнообразовне установе нису „сигурне луке” које би биле заштићене од кризних ситуација, већ да су, пре „меке”, тј. лако рањиве мете подложне не само вршњачком насиљу већ и целом низу најразличитијих трауматичних ситуација које укључују ученике, наставнике, школско особље, родитеље, родбину, те захваљујући медијској амплификацији, и најширу јавност (Кешетовић, 2014)

Образовање за кризе и катастрофе

Сваки систем одговора на кризе и катастрофе јак је онолико колико су јаке његове најслабије карике, а то су управо индивидуе, односно сваки појединачни грађанин. Оспособљеност појединца за смањење ризика, самозаштиту и адекватно реаговање на кризе и катастрофе у данашњем сложеном свету претпоставља цео низ општих и посебних знања, вештина и навика које се стичу од најранијег детињства, прво у склопу примарне социјализације у породици, а потом кроз систем образовања и васпитања. Управо из тог разлога се у целом низу земаља припреми за кризе и катастрофе посвећује значајна пажња у наставним плановима и програмима у оквиру предшколског образовања, као и у основним и средњим школама, па и на факултетима. (Кешетовић 2021) Упркос чињеници да вирус који изазива COVID-19 није ни највирулентнији ни најлеталнији вирус са којим се човечанство до сада сусретало, поставља се питање због чега је ова пандемија толико паралисала и трансформисала свет какав знамо и довела до ситуације са којом се суочавамо данас, и која ће потенцијално дефинисати начин живота, рада, образовања, социјализације, окупљања, кретања, путовања, и многих других елемената у будућности. С друге стране, поред угрожене индивидуалне безбедности грађана, реакције и мере које су уведене у готово свим државама су по својој рестриктивној природи негативно утицале на ниво људских права и слобода, што је мултипликовало вишесмислени осећај небезбедности, и као резултат дало изузетно неповољно психолошко стање појединаца, што је предмет бројних истраживања у свету. (Бјелајац и Филиповић 2020)

Историјски посматрано, право на образовање о природним катастрофама у прошлости није било афирмисано и признавано. Међутим, са XXI веком, улога таквог вида образовања је постала недвосмислено јасна и призната. Сам значај образовања у том циљу је препознат у многим међународним конвенцијама, са јасним наглашавањем да школе, породице и локалне заједнице играју одлучујућу улогу у смањењу озбиљности последица насталих природним катастрофама, кроз процес развијања свести и знања о природним катастрофама. У погледу смањења ризика од катастрофа, школе би требало да постану све значајнији субјекти креирања и унапређења безбедносне културе младих, што се односи и на њихово оспособљавање за реаговање у природним катастрофама

ма. Оне би морале да играју кључну улогу у обезбеђивању основних информација како се заштити приликом природних катастрофа. (Јаковљевић, Цветковић и Гачић 2015)

Као што нема општеприхваћеног/најбољег система за управљање ванредним ситуацијама,² тако нема ни опште усвојеног модела образовања и обуке за управљање ванредним/кризним ситуацијама. Међутим, то свакако не значи да не постоје одређене заједничке карактеристике, опште тенденције, па и одређени елементи конвергенције између ових модела. Такође, сигурно је да постоји потреба изучавања и компаративне анализе ових модела како би се идентификовале најбоље праксе и домети у овој области, мада и лутања и грешке понекад могу бити од користи у смислу имплементације научених лекција, али и да би се истражиле могућности успостављања веза и плодотворне сарадње у овој области, пре свега између земаља у региону Југоисточне Европе. (Кешетовић 2021)

Давид Александер наводи да, иако у самој области кризног менаџмента постоје развијени стандарди, то није случај кад је реч о стандардима који се односе на осигуравање квалитета и садржаја програма образовања и обуке људи за област планирања и управљања кризама, односно ванредним ситуацијама (Alexander 2003).

Када је реч о прегледу стања у области истраживања, увидом у расположиве изворе може се констатовати да тема образовања и обуке за кризно управљање није обрађивана, како у академској заједници у Републици Србији, тако ни у земљама у окружењу. Изузетак је монографија професора Факултета безбедности Универзитета у Београду *Природне катастрофе и образовање* која представља истраживање посвећено испитивању повезаности одређених фактора (пол, старост, образованост и запосленост родитеља, чланови породице са којима се живи, страх и школа/породица) са знањем и перцепцијом о природним катастрофама (литосферске, хидросферске, атмосферске и биосферске) (Јаковљевић, Цветковић и Гачић 2015). Такође могу се пронаћи и ретки радови који дотичу поједина конкретна питања обуке полиције попут пројектовања вежби за кризне симулације (Lebeda, Mihalić 2011).³ У појединим развијеним земљама постоје радови који отварају ову тему и дају јој академски легитимитет (нпр. Alexander 2003; Waugh, Sadiq 2011).

Образовање за кризе и катастрофе у неким земљама у транзицији

Након Другог светског рата у образовно васпитним системима новонасталих социјалистичких држава био је присутан низ садржаја везаних за одбра-

---

² Истраживање система за управљање кризама у 22 европске земље у оквиру пројекта ANVIL који је финансирала Европска комисија показало је да не постоји апсолутно најбољи модел који би био универзално применљив /No security fits for all. (Bossong, Hagemann:2014) Видети <https://translate.google.com/translate?hl=sr&sl=en&u=https://www.anvil-project.net/&prev=search&pto=aue>

³ Кризне симулације су предмет интересовања и страних аутора као нпр. Borodzicz, Napereń (2002) и Chen, Borodzicz (2006)

ну, безбедност и заштиту. У контексту Хладног рата нагласак је био на војним претњама и опасностима, као и знањима и вештинама које се односе у првом реду на потенцијалне ратне сукобе и заштиту становништва у условима ратних дејстава. Такође, акценат је био и на идеолошко политичкој индоктринацији најмлађе популације.

Када је реч о државама чланицама бивше СФР Југославије, током четири и по деценије живота у заједничкој социјалистичкој држави федералне јединице су развијале своје образовне системе релативно самостално, али ипак у оквиру одређених структуралних/системских и друштвених и идеолошких основа које су биле јединствене за све чланице федерације. Постојала је значајна дивергентност образовних система као последица чињеница да је СФР Југославија била вишенационална, вишејезичка и вишеконфесионална заједница.

Истовремено, нису били допуштени „вандруштвени” (тј. приватни) облици школовања, односно приватне школске институције. Држава помоћу ове забране добија гаранцију да ће „производи образовног процеса” тј. ученици, бити стандардизовани на начин који јој одговара. С друге стране, школа, нису сматране само образовним, већ и васпитним установама у којима су ученици током школовања конформирани владајућим (идеолошким) нормама понашања. Самим тим, облици образовања, тј. идеологије, који би били различити од владајућих и прописаних нису били толерисани. У школама је постојала идеолошка настава „Марксизма и теорије и праксе самоуправног социјализма” предмета који је био обавезан део средњошколских и високошколских наставних програма. (Polšek 1989)

У складу са тада владајућим државноцентричним концептом безбедности, у условима Хладног рата када је Југославија представљала тампон зону између Истока и Запада, уз свежа сећања на сукоб са Информбироом, безбедносне претње су се разумевале у првом реду као војне, а земља је, на трагу Марксове идеје о „наоружаном народу” изградила систем и доктрину општенародне одбране и друштвене самозаштите (ОНО и ДСЗ) са израженом идеолошком садржином. У наведеном контексту одређени безбедносни садржаји су постали део наставних планова основних и средњих школа. Тако је у VII и VIII разреду основне школе постојао предмет *Прва помоћ и заштита и предвојничка обука*. У средњим школама у СФРЈ предмет *ОНО и ДСЗ* је уведен 1969. године и слушали су га ученици прве и друге године. Сем теоријских знања ученици су били у прилици да се, између осталог, упознају са наоружањем, тиме како се ставља гас маска, а на самом крају и да пуцају из пушке на стрелишту.

Ови предмети је укинута су почетком 1990-тих година са напуштањем социјалистичког уређења и уласком у плуралистичко друштво и тржишну привреду, што је у југословенском контексту било праћено и распадом земље и грађанским ратом, односно ратовима, након којих су се југословенске републике осамосталиле⁴ и почеле да изграђују нове образовне системе и конципирају своје образовне политике. (Кешетовић 2021)

⁴ Србија и Црна Гора су наставиле живот у заједничкој држави (СЦГ), односно државној заједници до референдума из маја 2006 којом су се грађани Црне Горе определили за самосталну државу.

Образовање и обука за безбедност и ванредне ситуације у Републици Бугарској

У образовном систему Републике Бугарске не постоји посебан наставни предмет који се односи на безбедност уопште и у ванредним ситуацијама посебно. С друге стране у Бугарској постоји традиција да Главна управа/дирекција за противпожарну безбедност и цивилну заштиту, поред осталих активности, значајну пажњу посвећује и образовању заједнице о ризицима од катастрофа и повећању безбедности и отпорности кроз кампање, неформално образовање, партиципативно учење, организацију различитих такмичења и обуке. Такође, неке теме и наставне јединице су препознате и укључене и у формални образовни систем.

Бугарска је донела *Упутство за спровођење обуке за заштиту од катастрофа и за пружање прве помоћи у систему јавног образовања* (Инструкција за провеждане на обучение за заштита при бедствия и за оказване на първа помощ в системата на обществено образование) којим се уређује спровођење обуке за заштиту у случају катастрофе и пружање прве помоћи деци и ученицима у систему јавног образовања, као и планирање заштите у случају катастрофе и припрема педагошког и ван педагошког особља у вртићима, школама и службама у систему јавног образовања за примену неопходних заштитних мера. Ово Упутство се односи на све учеснике предшколског и школског образовања и оспособљавања и регулише њихова права и обавезе за спровођење обуке усмерене на развијање виталних вештина за понашање у пожарима, катастрофама и ванредним ситуацијама и примену потребних заштитних мера и пружање прва медицинске помоћи. Припрема деце и ученика за заштиту у случају катастрофе и пружање прве медицинске помоћи обавезна је у свим вртићима и школама.

Обуку организују директори вртића, школа и услужних јединица у сарадњи са регионалним инспекторатима за образовање (РИЕ) и регионалним дирекцијама за „Противпожарну сигурност и заштиту становништва” (РДПБЗН) Главне управе/дирекције за противпожарну безбедност и цивилну заштиту (Главна дирекција Пожарна безбедност и заштита на населението-ГДПБЗН) Министарства унутрашњих послова (МУП/МВР).

Начелник управе, односно директор дирекције је председавајући Штаба за спровођење Плана заштите од катастрофа за становнике и одговоран је за заштиту живота и здравља деце и студената у случају катастрофа и ванредних ситуација и он контролише извођење теоријске и практичне наставе везане за примену плана заштите у случају катастрофе са децом и ученицима из свих група и/или одељења.

Васпитање предшколске деце реализују наставници/васпитачи према образовним садржајима образовних смерова „Социјални свет” и „Природни свет”, утврђеним државним образовним захтевима/стандардима за предшколско васпитање и образовање, а обухватају садржаје који се односе на екстремне временске прилике и природне катастрофе, (олује, поплаве, снежне падавине), пожаре и пожарне опасности, те улогу служби за ванредне ситуације и

начине комуникације са овим службама као и основна упутства за понашање деце у случајевима природних катастрофа и пожара.

Едукација за заштиту од катастрофа и подизање свести ученика у школама реализује се углавном током часова разредне наставе. Укупно су предвиђена 62 часа на одговарајуће теме за ученике од I до XII разреда у складу са могућностима наставног садржаја, односно државним образованим потребама за почетни, основни и средњи ниво образовања. Поред продубљеног изучавања тема које се односе на различите природне катастрофе и пожаре, али и техничко технолошке акциденте и ванредне ситуације настале злонамерном акцијом људи, значајна пажња се посвећује и евакуацији, пружању прве медицинске помоћи, употреби индивидуалних средстава заштите, као и школском и породичном плану за поступање у катастрофама.

Поред наведеног, два пута годишње у свакој школи и вртићу се спровode практичне вежбе за евакуацију у случају пожара као и најмање једном вежба на спровођењу Плана заштите од катастрофа.

Службеници запослени у регионалним испоставама управе/дирекције за противпожарну безбедност и цивилну заштиту и бугарског Црвеног крста заједно помажу педагозима и наставницима да организују и спроведу практичне и теоријске обуке за заштиту од катастрофе и прве помоћи. Ако је потребно, директор вртића или школе може затражити од локалне службе заштите од пожара и цивилне заштите да ангажује одговарајућег стручњака који ће помоћи образовном процесу.

Најзад, Управа/дирекција за противпожарну безбедност и цивилну заштиту активно ради на подизању свести кроз ваншколске активности, као што су Покрет оmlадинских ватрогасних друштава, Међународни дечји ликовни конкурс „Видео сам катастрофу својим очима”, Државно такмичење ученика „Заштита од катастрофа, пожара и ванредних ситуација „Као и многи догађаји током недеље заштите од пожара (дани отворених врата, демонстрације, информативне кампање итд.).

Образовање за безбедност у оквиру образовног система Мађарске

Иницијатива за укључивање садржаја који се односе на безбедност, прецизније на смањење ризика и повећање отпорности на катастрофе и ванредне ситуације, у наставне планове и програме у предуниверзитетском образовању потекла је од централног тела за управљање катастрофама у Мађарској - Националног генералног директората за управљање катастрофама/Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (НДГДМ) који делује у оквиру Министарства унутрашњих послова Мађарске.⁵ Његове главне активности су унапређење система цивилне заштите, надгледање система јавног узбуњивања за индустријска постројења, коришћење образовања за изградњу безбедносне културе и отпорности, управљање информацијама за бољу свест јавности и јачање ефикасности међународне помоћи у урбаним потрагама и спасавању.

⁵ Сајт Директората <https://www.katasztrofavedelem.hu/>

Највиши закон у Мађарској који наглашава значај спремности грађана за ванредне ситуације је Закон СХХVIII из 2011. године о управљању катастрофама. Став 2. члана 1. овог закона прописује да сваки човек и грађанин има право да се упозна са ризицима који су присутни у његовом суседству и правилима понашања која се односе на заштиту. Штавише, њихово је право као и обавеза да учествују у управљању катастрофама. У Уредби бр. 234/2011 (X.10) о извршењу наведеног Закона наведени су одређени елементи припреме за ванредне ситуације и потенцијални задаци појединих субјеката. Оквир ових припрема ближе је одређен Уредбом министра унутрашњих послова бр. 62/2011 (XII.29). (Ambrusz 2017)

Када је реч о припремљености за катастрофе оних који су укључени у јавно образовање, обуке су у основи намењене наставницима и деци, односно ученицима и студентима, укључујући оне у вртићима, основном и средњем, као и високом образовању. Материјал за обуку се разликује на основу њихових старосних карактеристика (Nováky 2015). Старосне разлике између ученика у вртићима, основном и средњем образовању одређују методе које ће се примењивати током њихове припреме. Централни материјал за обуку дефинише Национални генерални директорат за управљање катастрофама - узимајући у обзир национални основни образовни програм /курикулум - а садржај обуке саставља руководиоца подручне организационе јединице Националног директората након консултација са наставником. На основу централног материјала за обуку, подручне дирекције развијају регионалне и локалне наставне приручнике и методолошке водиче и стављају их на располагање образовно васпитним институцијама. Такође, након консултација са руководиоцем дате образовне институције, руководиоци подручних дирекција и филијала Националног директората креирају посебне програме за ученике специјалних образовних институција, узимајући у обзир њихове посебне образовне потребе. (Ambrusz 2017)

Наставници које именује директор предшколске, односно школске установе похађају теоријску обуку најмање једном годишње у подручним јединицама националног Директората за управљање катастрофама.

Стручна тела за управљање катастрофама помажу и учествују у планирању и извођењу обука у наставним институцијама - како у школском тако и ваншколском контексту - у организовању и одржавању такмичења младих за управљање катастрофама на регионалном и локалном нивоу. (Ambrusz 2017)

На основу безмало једногодишњег припремног рада, искустава у имплементацији Акционог плана 3x3 за припрему деце и омладине и предлога курикулума сачињеног у јесен 2011. године у тесној сарадњи са националним Институтом за истраживање и развој образовања (Oktatási Hivatal)⁶ теме које се тичу управљања катастрофама су посебно наглашене и учињене видљивим у базичном националном курикулуму Владиним декретом број 110/2012 (VI. 4.) из 2012. године.⁷

---

⁶ Сајт Института <https://www.oktatas.hu/>

⁷ Подаци доступни на сајту Генералног Директората

<https://katasztofavedelem.hu/33290/katasztofavedelmi-ismeretek-a-nemzeti-alaptantervben>

За разлику од ранијих покушаја, нови национални основни курикулум утврђује неопходно потребна знања и вештине које се односе на управљање катастрофама и додељује их постојећим садржајима јавног образовања (односно већ постојећим наставним предметима) који припадају различитим образовним пољима у сваком разреду. Предвиђено је да ће се на основу свега овога у будућности, након стицања одређеног искуства, даље развијати оквирни курикулуми за сваки предмет у којима ће се детаљније дефинисати скуп знања о управљању катастрофама.

У складу са Акционим планом за припрему деце и омладине 3x3, Национални генерални директорат за управљање катастрофама развио је општи, вишепредметни, флексибилни узорак курикулума, који се посебно препоручује наставницима основних школа који се баве управљањем катастрофама или ванредним ситуацијама. Узорак курикулума садржи основна знања која треба пружати младим људима, у зависности од њихове старосне доби. Преузимање узорка курикулума је бесплатно, а територијално надлежна професионална тела за управљање катастрофама (жупанијске управе, уреди цивилне заштите) пружају додатне информације о његовој примени и осталим стручним питањима.

У новом Националном основном курикулуму постоје следеће кључне области:

- Подручје образовања које се односи на човека и природу - Подручје знања о животној средини и одрживости (садржаји о животној средини, природним катастрофама, саобраћају)
- Наша земља, наше окружење је подручје образовања - Садржаји јавног образовања
- Животни стил и подручје практичне едукације – Садржаји јавног образовања

У мађарском Националном извештају о имплементацији Хјого оквира за акцију наглашава се потреба коришћења образовање за изградњу културе безбедности и отпорности. У том контексту се преиспитује систем даљег образовања за наставнике са циљем његове модернизације. Поред тога, развијена је и серија омладинских спортских такмичења у управљању катастрофама, која ће се у будућности, како се планира, проширити на међународни ниво. (National Directorate General for Disaster Management 2011).

Образовање за безбедност у Републици Словенији

Кључни актер задужен за активности везане за образовање и обучавање предшколске и школске младежи и становништва у Словенији за заштиту од природних и других катастрофа је Управа за заштиту и спасавање (Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje). Управа настоји да информише, едукује и обучи младе и друге становнике кроз активности за личну и узајамну заштиту у случају природних и других катастрофа. Када је реч о предшколској и

школској омладини фокус активности је на унапређењу свести о опасностима од природних и других катастрофа. Активности су следеће:

- У основним школама уведен је изборни предмет „Заштита од природних и других катастрофа” о чему ће касније бити више речи.
- Сваке године се у вртићима и основним школама одржава ликовно и књижевно-уметничко такмичење „Природне и друге катастрофе”. Под вођст-вом ментора, деца стварају слике/цртеже или пишу саставе на одређену тему која се односи на природну или другу катастрофу. Такмичење је двостепено - регионално и државно и одвија се у четири старосне категорије. Најбољих пет радова у свакој категорији награђује се на регионалном и националном нивоу.
- У сарадњи са позориштем, припремљена је луткарска представу за децу до десет година под називом „Јежек снежек и ватрогасни јеж” (Ježek Snežek in Gasilko Jež). Док гледају представу, деца уче шта морају да раде, односно како треба да се понашају у поплавама, земљотресима и пожарима. Представа током године гостује у вртићима, школама и на разним другим манифестацијама широм Словеније.
- Последњих година сачињено је неколико дидактичких игара за децу: Земљотрес, Сигурно у планинама, Поплава, Помоћ, Меморија 112, Сигурно пливање, Спасиоци ... и рачунарска игра Пронађи себе у Questcity (Znajdi se in Questcity). Кроз њих деца уче о природним катастрофама и мерама. Деца се игре дистрибуирају у разним приликама (сајмови, такмичења)
- На интернетској страници Управе Републике Србије за заштиту и спасавање www.sos112.si деци је намењена такође посебна страна Жежева кућица (Ježkova hiša) где се објављују поучне информације, квизови и игрице.
- Млади се о опасностима од несрећа и поступању у случају несрећа информишу и у омладинској штампи (Zmajček, Cicido, Ciciban, Pil, Pil Plus, Mladi gasilec...).
- Штампано је и пет дидактичких књижица Снежни јеж (Ježek Snežek) за децу на тему природних несрећа, који се дистрибуирају као прилог уз часописе Ciciban и Cicido. Намењене су деци старости од четири до десет година и садрже упутства о правилном понашању пре, током и након несрећа. У свакој књизи је посебно истакнут број за хитне случајеве 112. Књиге су погодне и за самостално читање и истовремено могу послужити и као наставно помагало васпитачима и наставницима. У свакој књижици је приложен и радни лист с питањима и подстицајима за размишљање и разговор са децом у вртићу или на часовима. Књиге се дистрибуирају у свим предшколским и школским библиотекама. Све књиге су такође објављене у енглеском преводу.
- Систем заштите од природних и других катастрофа представљен је и на разним јавним манифестацијама намењеним деци: Базар за децу, Дани заштите и спасавања..., где се представља опрема и рад појединих јединица система заштите и спасавања - ватрогасаца, ронилаца, јединица са службеним псима, горских спасилаца, извиђача,...).

- За промоцију система заштите од природних и других катастрофа, Управа за заштиту и спасавање припрема и промотивни материјал и награде: сигурносне кациге са бр. 112, налепнице са маскотом и бр. 112; плишана маскота за јеж са бројем 112, траке за кључеве са бројем 112, јастучићи за миша, наставци и блокови, кутије за ЦД, наруквице са бр. 112 које се деле деци током различитих активности - сајмова, базара и активности - квизова, такмичења
- Управа такође припрема и разне летке, распореде часова и постере о природним и другим катастрофама и мерама које се предузимају у појединим катастрофама. Ови материјали се деле деци у вртићима и школама током школске године.
- Такође је припремљено и неколико ТВ спотова и радио реклама (број 112, земљотрес, пожар, поплава...) које се у разним приликама емитују на РТВ Словеније. (Роје Јовић 2014)

У основне школе у Републици Словенији је 2010. године уведен изборни курс о понашању у случају катастрофа, односно изборни наставни предмет *Безбедност у природним и другим несрећама (Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami)*. У образложењу потребе за увођење овог предмета полази се од чињенице да су природне и друге катастрофе константа у Републици Словенији. Неке се јављају чешће, неке у дужим интервалима. Међутим, за све веће катастрофе карактеристично је угрожавање живота људи, уништавање имовине, усева ... Зато је врло важно како су људи као појединци спремни за катастрофе. Наиме, управо од тога шта раде, како се понашају и делују појединци за време и после несреће, зависи да ли ће преживети опасност. Стога је Управа Републике Словеније за заштиту и спасавање увођењем изборног (факултативног) предмета Заштита од природних и других катастрофа у основним школама предузела важан корак да ови неопходни садржаји нађу пут до учитеља, ученика и њихових родитеља. Наставни план за изборни предмет припремила је Управа Републике Словеније за заштиту и спасавање у сарадњи са Ватрогасним савезом Словеније и наставницима-практичарима који предају у основним школама. Предлог наставног програма рецензиран је од стране проф. др Марка Полича, са Одељења за психологију, Филозофског факултета Универзитета у Љубљани, и Мирана Богатаја, команданта Цивилне заштите Републике Словеније. Предложени наставни план и програм стручно су прегледани у Министарству просвете и спорта Републике Словеније и у Заводу за образовање Републике Словеније. Пре него што је расправљано у Стручном савету за опште образовање, о њему се расправљало на састанку Комисије за основну школу. Сви наведени актери су садржај курса оценили као важан и неопходан за повећање нивоа спремности за катастрофе.

Наставни план је усвојен на 119. седници Стручног савета Републике Словеније за опште образовање, фебруара 2009. године. Министарство просвете и спорта редакцијски га је прегледало и укључило у списак изборних предмета друштвених и хуманистичких наука које основне школе могу понудити по избору ученика у седмом, осмом или деветом разреду. Школе морају пону-

дети наставу из најмање три изборна предмета друштвених и хуманистичких наука и најмање три предмета из природних наука и технологије. Ученик бира два часа изборног предмета недељно, односно три часа уколико се његови родитељи сложе. Ученик такође може бити ослобођен похађања наставе из изборног предмета. Изборни предмет Заштита од природних и других катастрофа нуди се као једногодишњи предмет (35 сати годишње) и ученик га може одабрати у било којем разреду.

Предмет могу да предају наставници који испуњавају услове за наставнике у основним школама и другим школским саветници који заврше обуку коју спроводи Управа Републике Словеније за заштиту и спашавање, Центар за обуку Републике Словеније у сарадњи са Ватрогасним савезом Словеније у Центру за заштиту и спашавање на Игу.

Циљеви и садржај курса односе се на садржаје којима се ученици баве у обавезним предметима и активностима. Предмет подстиче ученике на активни став према окружењу, природним непогодама и другим катастрофама, као и на личну спремност да помогну другима и волонтирају.

Ученици изучавањем овог предмета:

- Стичу основна знања о претњи коју представљају природне и друге катастрофе, упознају се са врстама, узроцима и последицама катастрофа у непосредном и ширем окружењу, упознају се са појавом и развојем различитих спасилачких служби и организација које су укључене у систем заштите од природних и других катастрофа; упознају се са системом заштите од природних и других катастрофа у Словенији;
- Стичу основна знања о потреби организовања различитих спасилачких служби и улози појединаца у њима, упоређују и анализирају задатке и организацију различитих спасилачких служби и хуманитарних организација, њихову мисију и организацију;
- Развијају критичко размишљање у вези са понашањем друштва у случају несрећа и могућностима заштите од њих;
- Стичу искуства и развијају вештине и способности за одговарајући одговор на несреће које се могу догодити у њиховом непосредном окружењу пре, током и после катастрофа; и
- Развијају вредности алтруизма, солидарности, волонтерства.

Предмет је подељен у седам наставних целина. Садржаји који се односе на безбедност у несрећама су по начелу међупредметности и кроскурикуларности укључени у већину обавезних предмета деветогодишње основне школе. У трећем трогодишњем циклусу се садржаји изборног предмета повезују пре свега са предметима: историја, географија, грађанско и домовинско образовање и етика, наука о природи, математика, техника и технологија, физичко васпитање, биологија и физика. У плану су представљене теме изборног предмета које наставници могу допунити у својим предметима или обогатити лекције са њима.

Наставници могу користити различите методе и стратегије подучавања изборних предмета. У пројектном раду, ученици уче да опажају претњу у раз-

личитим окружењима и спречавају је. Предмет се оцењује, тако да испитивање и оцењивање знања морају бити конципирани на начин који омогућава ученицима да покажу различита знања и вештине, да узму у обзир различите стилове учења и индивидуалне карактеристике, и да се навикну на самопроверавање и самооцењивање.

Образовни центар Републике Словеније припремио је методолошки приручник за наставнике, који је припремљен на такав начин да се може користити и у другим предметима и у спровођењу активности. Изборни предмет почео је да се изучава у школској 2010/2011. години у 67 основних школа. Едукативни центар у Игу сваке године организује обуку за наставнике који желе да предају изборни предмет и додатну обуку за наставнике који ту наставу већ држе. Наставници деле знање и искуство у интернетској учионици. Сваке године УРСЗР организује обуке за наставнике овог предмета. Поред тога, успостављена је и е-учионица за наставнике, у којој они могу наћи материјале за наставу. Са другачијим едукативним материјалима, систем за понашање у случају катастрофа уведен је и у средње школе. Теме из области управљања у случају катастрофа су и делови студијских програма на Факултету за хемију и хемијску технологију и на Факултету друштвених наука. (Prezelj, Dobnik Jeraj 2014)

Треба нагласити и да је Образовни центар Управе за заштиту и спасавање сачинио 2014. године и радни материјал – смернице за израду Плана спровођења мера заштите, спасавања и помоћи у несрећама у школама. Наиме, Чланом 3. Уредбе о изменама и допунама Уредбе о садржају и припреми планова заштите и спасавања (Uradni list Republike Slovenije, št. 17/06) прописано је да школе морају припремити планове за спровођење мера заштите и одређене задатке заштите, спасавања и помоћи за све оне несреће које се могу догодити на подручју на коме се налази школа. Од општине у којој има седиште, Школа добија процену угрожености целе општине од природних или других несрећа и она представља основу за израду плана спровођења мера заштите и спасавања. Из процене угрожености је очигледно које природне и друге несреће се могу догодити на простору на коме се налази школа.

Образовање за безбедност у школама у Републици Србији

У основним школама у Републици Србији не постоји посебан предмет који би се бавио садржајима везаним за безбедност. Поред обавезних изборних предмета за основне школе су предвиђени и изборни наставни предмети:

- Чувари природе
- Свакодневни живот у прошлости
- Цртање, сликање и вајање
- Хор и оркестар
- Информатика и рачунарство (у међувремену постао обавезни)
- Матерњи језик са елементима националне културе
- Шах
- Домаћинство

Само површном анализом ових предмета, може се закључити да су покривене неке теме које се више индиректно него директно могу повезати са безбедношћу, па тако, на пример, код „Чувара природе” то су: заштита животне средине, одрживи развој, квалитет живота, одговоран однос према живом свету и сопственом здрављу, код предмета „Свакодневни живот у прошлости” то су: упознавање са начином живота у прошлости и поређење са савременим, примењујући обрасце понашања примерене савременом добу, код предмета „Информатика и рачунарство” теме су: упознавање са критеријумима безбедног и небезбедног понашања на интернету, поступци за заштиту личних података и приватности на интернету итсл. (Факултет безбедности 2019).

Такође, сарадници Географског института „Јован Цвијић” САНУ, сачинили су Предлог програма наставе и учења за природу и друштво и географију (за основну и средњу школу) у које је уведен садржај о превенцији и заштити од природних непогода. Осим тога одређене теме које се, мање или више директно, тичу безбедности изучавају се у оквиру предмета Грађанско васпитање и у првом и у другом циклусу школовања у основним школама, као и у средњој школи. Међутим, овај предмет не слушају ученици који су се определили за веронауку. У првом циклусу (1-4 разред основне школе) третирају се питања идентитета, потреба, права, кршења и заштите права, осећања, функционисања заједнице, комуникације, сарадње, одговорности, сукоба, вредности, безбедности, различитости, равноправности, дискриминације, стереотипа, предрасуда, осетљивих група, локалне заједнице, солидарности, волонтирања, права на здраву животну средину, културе, традиције, миграције, потрошачког друштва, медија. Највећи број наведених садржаја се у неком облику налази и у програмима другог циклуса (5-8 разред), где се продубљују, проширују и повезују са новим садржајима, с тим да је сваки циклус заокружена целина прилагођена узрасту ученика. (Влаховић, НА)

Програм грађанског васпитања за први разред средње школе бави се питањима природе и начина регулисања односа у групи/заједници, ставова које имамо према другим људима и групама, начинима изражавања сопственог мишљења и општења са другим људима и посебно обучава ненасилној комуникацији и техникама мирољубивог решавања сукоба. У другом разреду ученици се упознају са проблематиком људских права и права детета и припрема их и подстиче на поштовање и заштиту како својих тако и права других. (Министарство просвете и спорта, 2002).⁸ Такође, изборни наставни предмет у средњим школама Здравље и спорт има тему значај вежбања за безбедност и одбрану.

На основу Закона о војној радној и материјалној обавези, иницијативе Министарства одбране за увођење одређених садржаја обуке у школски систем и акта Министарства просвете, науке и технолошког развоја у мају 2019 године, после 27 година, настава из области одбране и безбедности враћена је у

---

⁸ Програми овог предмета за трећи разред посвећени су припреми ученика да постану грађани и активно учествују у политичком животу заједнице, а у четвртом праву на информисање, медијској писмености и припреми за улазак у свет рада.

систем средњошколског образовања. Ученици средњих школа дефинисани су у категорију грађана која се у систему образовања и васпитања обучава за потребе одбране земље у условима ванредног и ратног стања. Тако ће матуранти, најпре београдских, а затим и других средњих школа у Србији од припадника регионалних центара Министарства одбране слушати предавања о систему одбране и безбедности државе Србије, о Војсци Србије (како постати официр, подофицир и војник по уговору Војске Србије), о цивилној заштити, улози грађана у одбрани земље у случају елементарних непогода или других масовних акцидената, о цивилној одбрани и заштити, о бојним отровима и атомској, биолошкој и хемијској заштити, питањима радне, материјалне и војне обавезе, о улози и задацима резервних припадника војске, одговарајућем понашању и обавезама у случају великих хаварија или пожара, појму ванредног стања и др. Настава је информативног карактера и реализује се за ученике четвртих разреда средњих школа. Предвиђено је укупно 11 наставних тема које ће се реализовати на часу одељенског старешине.⁹ Први задатак је да се ове јединице уврсте у Школски план, а да се потом разредне старешине као могући предавачи припреме за реализацију ових садржаја Увођење ових садржаја иницирало је МО још 2014 на основу Закона о војној, радној и материјалној обавези који ученике средњих школа дефинише као категорију грађана која треба да стекне вештине и знања за потребе одбране земље у условима ванредног или ратног стања. Стратегијом образовања до 2020 није предвиђено увођење новог предмета у средње школе већ би се ови садржаји реализовали кроз ваннаставне активности (Николић 2019)

Осим изнетог, у организацији различитих актера (МУП, Црвени крст, невладине организације, агенције, фондације и др.) за ученике основних школа организују се и посебна тематска предавања и трибине на теме понашања ванредним ситуацијама, безбедности у саобраћају, наркоманије, сајбер безбедности, насиља у породици итд. Такође, организују се и посебна такмичења као нпр. „Шта знаш о саобраћају” у организацији Ауто мото савеза Србије.

Стручна јавност је углавном сагласна да је у настави у основним и средњим школама потребно више садржаја из области безбедности и да је неопходан системски приступ. У том смислу у априлу 2019. године на Факултету безбедности одржан је округли сто „Безбедносна култура у систему средњошколског образовања” на коме су учествовали представници Министарства одбране, Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Географског института „Јован Цвијић” САНУ и Факултета безбедности.¹⁰ Закључено је да је потребно спровести темељно истраживање и дефинисати кораке које је потребно предузети како би се добило на квалитету обуке и васпитања младих, али и формирати стручно тело од релевантних актера, како би се пронашао адекватан модел имплементација наставних садржаја о свим аспектима безбедносне

⁹ Преглед тема доступан на <http://www.mpn.gov.rs/srednje-obrazovanje/>

¹⁰ Више о томе на

<https://fb.bg.ac.rs/2019/04/10/okrugli-sto-bezbednosna-kultura-u-sistemu-srednjoskolskog-obrazovanja/>.
Факултет безбедности планира издавање посебног тематског зборника посвећеног овој проблематици.

културе у већ постојеће наставне садржаје, или кроз засебан предмет који ће се изучавати у средњим школама.

Закључна разматрања

Још је стара латинска пословица „Non scholae sed vitae discimus” указивала на то да је циљ образовања припрема ученика за живот у друштву. Упркос свом научном и технолошком напретку данашњи свет никако није постао безбедније место за живот. Доминантне војне претње карактеристичне за хладноратовски период заменили су мултиризици. Нове безбедносне претње, ризици и изазови данас потичу и из природе и човековог односа према њој (климатске промене, све већи број природних катастрофа са све озбиљнијим последицама) и из технологије (нуклеарна енергија, генетски инжињеринг, нанотехнологије и др.) и из (зло)намерног деловања људи (ратови, грађански ратови, тероризам, организовани криминал, миграције). У оваквом контексту подизање нивоа безбедносне културе становништва, а посебно младих, постаје императив. Доносиоци одлука и креатори политика у различитим областима, укључујући и образовање, признају ову реалност и углавном декларативно истичу значај превенције, па тиме и образовања и обуке за безбедност. (Кешетовић 2021). Еклатантан пример је текућа пандемија *COVID-19*, која представља можда највећи друштвени изазов за ову генерацију и прети да ће трајно променити живот какав познајемо. Без развијене безбедносне културе у домену јавног здравља и без учења из претходних пандемија или епидемија, различите земље су примењивале различите мере. (Bjelajac and Filipović 2020b)

Транзиционе земље су након преласка на вишестраначки систем и тржишну привреду у првом тренутку избациле идеолошки оптерећене образовне садржаје везане за безбедност. Данас, у новом безбедносном контексту, саджаји везани за припремљеност на кризе и катастрофе постепено улазе поново у различитим облицима у редовни наставни процес (кроз посебне обавезне или факултативне предмете или садржаје у оквиру већ постојећих предмета), ваннаставне или слободне активности. При томе, углавном се остварује сарадња и синергија просветог система и органа/агенција задужених за управљање ванредним ситуацијама.

Међутим, чини се да још увек недостаје свеобухватни системски приступ овој проблематици и одговарајућа синергија субјеката из просветог и безбедносног система. Та синергија и сарадња су свакако неопходни, једнако као и критичко сагледавање компаративне праксе, анализа локалних специфичности, постављање јасних образовних и васпитних циљева и њихова одговарајућа операционализација у националним курикулумима основних и средњих школа. При свему томе свакако треба одређене садржаје укључити и у предшколске установе, будући да се безбедносна култура изграђује од најранијег доба.

Литература

1. Антонијевић, Радован. (2013). *Опита педагогија*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета
2. Бјелајац, Жељко и Александар Филиповић. (2020). „Пандемија COVID-19 – Безбедносни изазови, ризици и претње”. У: „COVID-19 – Безбедносни изазови, ризици и претње”, ур. Жељко Бјелајац и Александар Филиповић, посебно издање, *Култура полиса*, 9-23 (Бјелајац и Филиповић 2020а)
3. Видановић, Иван. (2006), *Речник социјалног рада*, Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Србије: Асоцијација центара за социјални рад Србије,
4. Влаховић, Елеонора. (Ур.) (НА) *Приручник за наставнике грађанског васпитања у првом циклусу основног образовања и васпитања*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији/Завод за унапређивање образовања и васпитања
5. ИНСТРУКЦИЈА за провеждане на обучение за защита при бедствия и за оказване на първа долекарска помощ в системата на народната просвета
6. Јаковљевић, Владимир, Цветковић, Владимир и Гачић, Јасмина. (2015). *Природне катастрофе и образовање*. Београд: Факултет безбедности
7. Кешетовић, Желимир. (2012). „Кризне ситуације и управљање ризиком у образовно васпитним установама” у Поповић-Титић, Бранислава., Ђурић, Слађана и Кешетовић, Желимир. (ур.). *Безбедносни ризици у образовно васпитним установама*, Факултет безбедности: Београд, стр. 27-41
8. Кешетовић, Желимир. (2021). „Образовање за безбедност у школским програмима у образовним системима земаља насталих распадом СФРЈугославије – предуниверзитетски ниво”, у штампи
9. КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ Методически разработки за обучение за защита при бедствия и аварии, Фондация „Пайдея”
10. Министарство просвете и спорта, (2002), *Водич за наставнике „Грађанско васпитање” за 1. разред средње школе*, Београд.
11. НАРЕДБА № 13 от 21.09.2016 г. за граѓанското, здравното, еколоџичното и интеркултурното образование Обн. - ДВ, бр. 80 от 11.10.2016 г., в сила от 11.10.2016 г
12. Николић, Данијела. (2019), „Да ли се предмет „Одбрана и заштита” враћа у средње школе?”, [ngportal.rs](https://www.ngportal.rs/da-li-se-predmet-odbrana-i-zastita-vraca-u-srednje-skole/), доступно на <https://www.ngportal.rs/da-li-se-predmet-odbrana-i-zastita-vraca-u-srednje-skole/>
13. Приложение № 3 към чл. 14, ал. 2, т. 3 РАМКОВИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО ЕКОЛОГИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ
14. Alexander, David. (2003), “Towards the development of standards in emergency management training and education”, *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, Vol. 12 Iss 2 pp. 113 – 123
15. Ambrusz, Jozsef. (2017). “An overview of disaster preparedness training in Hungary, with special regard to public administration leaders”, *ECOTERRA - Journal of Environmental Research and Protection*, Volume 14, Issue 1-. pp. 33-39.

16. Andrejek, Olga. (2014) Delovno gradivo IZHODIŠČA ZA PRIPRAVO NAČRTA IZVEDBE ZAŠČITNIH UKREPOV TER NALOG ZAŠČITE, REŠEVANJA IN POMOČI OB NESREČAH V ŠOLAH, Ljubljana:Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje Izobraževalni center za zaščito in reševanje
17. Bjelajac, Željko and Aleksandar Filipović. (2020) “Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic”, *The Culture of Polis*, XVII (42), 383-399 (Bjelajac and Filipović 2020b)
18. Boin, Arjen, ‘t Hart, Paul. Stern, Erik and Sundelius, Bent. (2005) *The Politics of Crisis Management- Publis Leadreship under Pressure* Cambridge: Cambridge University Press
19. Bossong, Raphael and Hagemann Hans. (2014), „Finalni analitički izveštaj ANVIL projekta – Kritički nalazi i istraživačke perspektive”, *Bezbednost*, Vol 55, br. 3, str. 206-218
20. DECREE № 184 LAW for pre-school and school education, 30 IX 2015
21. Kešetović, Želimir i Toth, Ivan. (2012). *Problemi kriznog menadžmenta*. Velika Gorica: Veleučilište Velika Gorica, Visoka škola za sigurnost s pravom javnosti, Centar za međunarodne i sigurnosne studije, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu
22. Kešetović, Želimir. (2014). „Standardi izrade kriznog plana za obrazovno vaspitne ustanove” u Đurić, Slađana. i Popović-Čitić, Branislava. (ur.). *Modeli unapređenja bezbednosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. Beograd:Fakultet bezbednosti, str. 91-112
23. Milašinović, Srđan i Kešetović, Želimir. (2011) *Krizni menadžment u istorijskoj perspektivi*, Kriminalističko policijska akademija, Beograd
24. National Directorate General for Disaster Management (2011) National Report 2009-2011 of Hungary on the Progress on the Implementation of the Hyogo Framework for Action. Budapest
25. Nováky Monika, 2015 Önkéntes mentőszervezetek alkalmazásának lehetőségei (Potential Uses of Volunteer Rescue Organisations) In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (ed.) Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai, 380 pp. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2015. pp.25-332. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények; 16),
26. Poje Jovičić, Nataša (2014), *Izobraževanje in usposabljanje predšolske in šolske mladine ter prebivalcev v Sloveniji za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami*, kratka informacija, 4. 4. 2014, Ljubljana:Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje
27. Polšek, Darko. (1989). „Kulturna politika i obrazovanje u SFRJ”, u Studija IRMO/UNESCO: LA POLITIQUE CULTURELLE EN YUGOSLAVIE, Naručitelj: UNESCO, Odjel za kulturni razvoj i kulturnu politiku/Voditelj: Institut za zemlje u razvoju
28. Prezelj, Iztok, Dobnik Jeraj, Milena. (2014). „Primer dobre prakse: kako je Slovenija razvila svoj sistem upravljanja u slučaju katastrofa,” *Polis*, Novembar 2014. broj 8

29. Waugh, William L. Jr. and Abdul-Akeem, Sadiq (2011) „Professional Education for Emergency Managers,” *Journal of Homeland Security and Emergency Management*: Vol. 8: Iss. 2, Article 9. DOI: 10.2202/1547-7355.1891 dostupno na http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=pmap_fa_cpubs

EDUCATION FOR CRISES AND DISASTERS – AN IMPERATIVE IN A RISK SOCIETY**

Summary: Although crises and catastrophes are a constant of human history, the preparation for them, through the transfer and adoption of an appropriate set of knowledge, habits and values, is relatively recent. In today's risk society, decision makers become aware of the fact that every system of response to crises and catastrophes is as strong as its weakest links, and these are individuals, that is, every individual citizen. In that context, today, in a number of countries, preparations for crises and catastrophes are given significant attention in the curricula within preschool education, as well as in primary and secondary schools, and even at the university level. Countries in transition had ideologically loaded contents related to defense, security and protection in their education systems, but they expelled them in total when they entered the transition process. Today, in some countries in transition, as part of the education system reform, some of these contents are being included again, deprived of ideological and political layers. Some of these attempts are the product of comprehensive reflection, while in other countries they are partial and include only some relevant topics that are studied within already existing teaching subjects. Certainly, in the near future, based on a serious analysis of educational needs in the context of relevant strategic documents related to security, with the involvement of academic and state institutions and bodies, and insight into best comparative practice, this issue

---

* zelimir.kesetovic@gmail.com

** The work was created within the project no. 47017 Security and protection of the organization and functioning of the educational system in the Republic of Serbia (basic principles, principles, protocols, procedures and resources) financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

There is a considerable terminological confusion in this area, especially when it comes to the use of basic terms: crisis, emergency and disaster, and later in derived terms that denote the concepts of managing these events: emergency management, crisis management and disaster management. More about that in: Kešetović, 2008.

should be fully consider and systematically include relevant security content, as well as the manner of their realization in the curricula at all levels of education and upbringing in the transition countries, including the Republic of Serbia in particular.

Keywords: disasters, educational system, Bulgaria, Hungary, Slovenia, Serbia

Introduction

In all societies, the normal course of life is occasionally interrupted by critical episodes that are accompanied by a sense of threat and insecurity and that call into question the way people understand the world around them. Such situations, which we call crises, can be caused by natural forces (earthquakes, tsunamis, stormy winds, torrential rains, snowstorms, avalanches, epidemics, etc.), unintentional or malicious actions of “others”, i.e. various enemies inside or outside society (international conflicts, war, terrorist attacks), human errors in technology management, but their roots can also be in the poor functioning of socio-technical and administrative systems (infrastructure failures, industrial accidents, economic crises and political scandals)¹ (Kešetović 2021)

Historically, it can be said that, with the growth and complexity of human communities, crises are becoming more numerous and diverse in nature. In the dawn of civilization, the main threat came from the nature and mutual conflicts of human groups, and in modern post-industrial societies, these risks are joined by those with their source in technique and technology. Along with the old crises that have more or less known causes, consequences and time curves, there are modern crises in front of which the human mind is powerless, organizational capacities are insufficient, and the public is existentially concerned (Kešetović Toth 2012).

In this context, the issue of security of educational institutions should not be neglected. A cursory comparative insight into official data and media reports gives the impression that large-scale crises and emergencies in educational institutions are not very common. Given their function, technological structure and the nature of the processes that take place in them, in the relevant literature they are not marked as “crisis-prone organizations.” On the other hand, when crises hit these institutions, their effects on members of the social community, mediated by the mass media, especially in severe cases, are traumatic, and they provoke sharp and emotional reactions of public opinion, create an image of a very low level of safety of children and students and staff, and indirectly produce

---

¹ There is a considerable terminological confusion in this area, especially when it comes to the use of basic terms: crisis, emergency and disaster, and later in derived terms that denote the concepts of managing these events: emergency management, crisis management and disaster management. More about that in: Kešetović, 2008.

political implications (Boin et al, 2010). Cases of serious terrorist attacks on schools, kindergartens and similar institutions cause particular fear, anger and indignation of public opinion. Certainly, in terms of its scope and tragic consequences, the siege of the school in Beslan by Chechen terrorists in 2004 represents one of the most serious crisis situations in educational institutions in the world recorded in recent history, which was received with astonishment, indignation and disbelief in the world public. (Кешетовић 2012)

In recent decades, it has become increasingly evident at the global level that schools and educational institutions are not “safe ports” that would be protected from crisis situations, but that they are, rather, “soft”, i.e. vulnerable targets, subject not only to peer violence but also to a range of traumatic situations involving students, teachers, school staff, parents, relatives, and thanks to media amplification, to the general public (Кешетовић 2014)

Education for crisis and disasters

Every system of response to crises and disasters is as strong as its weakest links, and that is precisely individuals, namely each individual citizen. The ability of an individual for self-protection and risk reduction, and for an adequate response to crises and disasters in today's complex world presupposes a whole range of general and special knowledge, skills and habits acquired from early childhood, first through primary socialization in the family, and then through education and upbringing. For this reason, in a number of countries, preparations for crises and catastrophes are given significant attention in curricula within pre-school education, as well as in primary and secondary schools, and even at the university level. (Кешетовић 2021) Despite the fact that the virus causing COVID-19 is not the most virulent nor the most lethal virus the humankind has faced, a question why this pandemic paralyzed and transformed the world as we know it in such measure arises, and which will potentially define the way of life, work, education, socialization, gathering, movement, travel and many other elements in the future. On the other side, in addition to endangered individual security of citizens, reactions and measures introduced in nearly all countries and which are restrictive by their nature have negatively affected the level of human rights and freedoms, which multiplied the diverse sense of insecurity. The result is an extremely unfavorable psychological state of individuals, which is the subject of numerous studies in the world. (Бјелајац и Филиповић 2020а)

Historically, the right to education about natural disasters has not been affirmed and recognized in the past. However, with the 21st century, the role of this type of education has become unequivocally clear and recognized. The very importance of education for this purpose is recognized in many international conventions, with a clear emphasis that schools, families and local communities play a crucial role in reducing the severity of the consequences of natural disas-

ters, through the process of developing awareness and knowledge of natural disasters. In terms of reducing the risk of disasters, schools should become increasingly important subjects of creating and improving the safety culture of young people, which also refers to their training to respond to natural disasters. They should play a key role in providing basic information on how to protect against natural disasters. (Јаковљевић, Цветковић и Гачић 2015)

Just as there is no generally accepted/best emergency management system², there is no generally accepted model of education and training for emergency/crisis management. However, this obviously does not mean that there are no certain common characteristics, general tendencies, and even certain elements of convergence between these models. Also, it is certain that there is a need to study and comparatively analyze these models in order to identify best practices and achievements in this field. Wanderings and mistakes can sometimes be useful in terms of implementing lessons learned, but also in order to explore opportunities to establish links and fruitful cooperation in this area, primarily between countries in the region of Southeast Europe. (Кешетовић 2021)

David Alexander states that, although there are developed standards in the field of crisis management, this is not the case when it comes to standards related to ensuring the quality and content of education and training programs for people in the field of crisis planning and management or emergency situations (Alexander 2003).

When it comes to reviewing the situation in the field of research, an insight into the available sources shows that the topic of education and training for crisis management has not been addressed, both in the academic community in the Republic of Serbia and in the surrounding countries. The exception is the monograph of a professors at the Faculty of Security Studies, University of Belgrade, *Natural Disasters and Education/Природне катастрофе и образовање*, which is a study dedicated to examining the relationship of certain factors (gender, age, education and employment of parents, family members, fear and school/family) with knowledge and perception of natural disasters (lithospheric, hydrosphere, atmospheric and biosphere) (Јаковљевић, Цветковић и Гачић 2015). Rare works can also be found that touch on certain specific issues of police training, such as designing exercises for crisis simulations (Lebeda, Mihalić 2011)³. In some developed countries, there are papers that open up this topic and give it academic legitimacy (e.g., Alexander 2003; Waugh, Sadiq 2011)

---

² A study of crisis management systems in 22 European countries within the ANVIL project funded by the European Commission showed that there is no absolute best model that would be universally applicable /No security fits for all. (Bossong, Hagemann:2014) See more on <https://translate.google.com/translate?hl=sr&sl=en&u=https://www.anvil-project.net/&prev=search&pto=aue>

³ Crisis simulations are also the subject of interest of foreign authors such as Borodzicz, Haperen (2002) and Chen, Borodzicz (2006)

Education for crises and disasters in some countries in transition

After the Second World War, in the educational systems of the newly formed socialist states a number of topics related to defense, security and protection were present. In the context of the Cold War, the emphasis was on military threats and dangers, as well as knowledge and skills related primarily to potential war conflicts and the protection of the population in conditions of war. Also, the emphasis was on the ideological and political indoctrination of the youngest population.

When it comes to the member states of the former SFR Yugoslavia, during four and a half decades of living in a common socialist state, federal units developed their educational systems relatively independently, but still within certain structural/systemic and social and ideological bases that were common to all members of Yugoslav federation. There was a significant divergence of educational systems as a consequence of the fact that SFR Yugoslavia was a multinational, multilingual and multi-confessional community

At the same time, “non-social” (ie private) forms of schooling, i.e. private school institutions, were not allowed. Using this limitation, the state had a guarantee that the “products of the educational process”, i.e. students, will be standardized in a way that suits her. On the other hand, schools were not only considered educational institutions, but also reformatories, in which students were conformed to the ruling (ideological) norms of behavior during their schooling. Therefore, the forms of education, i.e. ideologies, which would be different from the ruling and prescribed ones were not tolerated. There was an ideological teaching of “Marxism and the theory and practice of self-governing socialism” in schools, a subject that was a compulsory part of high school and university curricula. (Polšek, 989)

In accordance with the then ruling state-centric concept of security, in the conditions of the Cold War when Yugoslavia was a buffer zone between East and West, with fresh memories of the conflict with the Informbiro, security threats were understood primarily as military ones, and the country following Karl Marx's idea of an “armed people” built a system and doctrine of National defense and social self-defense (ONO and DSZ) with a pronounced ideological content. In this context, certain security content has become part of primary and secondary school curricula. Thus, in the 7th and 8th grade of primary school, there was the subject of First Aid and Protection and pre-military training. In the SFRY high schools, the subject “ONO and DSZ” was introduced in 1969 and was compulsory for the first and second year students. In addition to theoretical knowledge, the students had the opportunity to, among other things, get acquainted with weapons, how to put on a gas mask, and at the very end to shoot from a rifle on the shooting range

These teaching subjects were abolished in the early 1990s with the abandonment of the socialist system and the entry into a pluralistic society and market economy, which in the Yugoslav context was accompanied by the disintegration of the country and the civil war, i.e. wars, after which the Yugoslav republics became independent⁴ and began to build new education systems and conceptualize their educational policies.(Кешетовић 2021)

Education and training for security and emergency situations in the Republic of Bulgaria

There is no special subject in the education system of the Republic of Bulgaria that refers to security in general and preparedness for emergency situations in particular. On the other hand, in Bulgaria there is a tradition that the General Directorate for Fire Safety and Civil Protection, among other activities, pays significant attention to educating the community about disaster risks and increasing safety and resilience through campaigns, non-formal education, participatory learning, organization of various competitions and trainings. Also, some topics and teaching units are recognized and included in the formal education system. Bulgaria has adopted an *Instruction for conducting training for protection against disasters and for providing first aid in the system of public education* (Инструкция за провеждане на обучение за защита при бедствия и за оказване на първа помощ в системата на обществено образование) which regulates the implementation of training for protection in disasters and providing first aid to children and students in the public education system, as well as disaster protection planning and preparation of pedagogical and non-pedagogical staff in kindergartens, schools and services in the public education system for the application of the necessary protective measures. This Instruction applies to all participants in preschool and school education and training and regulates their rights and obligations to conduct training aimed at developing vital skills for behavior in fires, disasters and emergencies and the application of necessary protective measures and providing first aid. Preparing children and students for disaster protection and providing first aid is mandatory in all kindergartens and schools.

The training is organized by the directors of kindergartens, schools and service units in cooperation with the regional inspectorates for education (RIE) and the regional directorates for “Fire safety and protection of the population” (RDPBZN) of the Main Directorate for Fire Safety and Civil Protection (Главна дирекция Пожарна безопасност и защита на населението-ГДПБЗН) of the Bulgarian Ministry of Interior (MoI/MBP).

---

⁴ Serbia and Montenegro continued to live in a common state (SCG), i.e. a state union until the referendum in May 2006 in which the citizens of Montenegro opted for an independent state.

The Head of the Administration, i.e. the Director of the Directorate, is the Chairman of the Headquarters for the Implementation of the Disaster Protection Plan for Residents and is responsible for protecting the lives and health of children and students in disasters and emergencies, with children and students from all groups and/or classes.

The education of preschool children is realized by teachers/educators according to the educational contents of the educational subjects “Social World” and “Natural World”, determined by the state educational requirements/standards for pre-school upbringing and education, and includes contents related to extreme weather conditions and natural disasters (storms, floods, snowfall), fires and fire hazards, and the role of emergency services and ways of communication with these services as well as basic instructions for the behavior of children in cases of natural disasters and fires.

Education for protection against disasters and raising the awareness of students in schools is realized mainly during the classes of general discussions (“razredna nastava”). A total of 62 classes on appropriate topics are planned for students from I to XII grade in accordance with the possibilities of the teaching content, i.e. the state educational needs for the initial primary and secondary level of education. In addition to in-depth study of topics related to various natural disasters and fires, but also technical and technological accidents and emergencies caused by malicious human action, significant attention is paid to evacuation, first aid, use of personal protective equipment, as well as school and family planning for dealing with disasters.

In addition, each school and kindergarten conducts practical exercises for evacuation in case of fire twice a year, as well as an exercise in the implementation of the Disaster Protection Plan at least once a year.

Officers employed in the regional branches of the Fire and Civil Protection Directorate and the Bulgarian Red Cross together help pedagogues and teachers to organize and conduct practical and theoretical training for disaster protection and first aid. If necessary, the director of the kindergarten or school can ask the local fire and civil protection service to hire an appropriate expert to help the educational process.

Finally, the Directorate for Fire Safety and Civil Protection is actively working to raise awareness through extracurricular activities, such as the Youth Fire Brigade Movement, the International Children's Art Competition “I saw a catastrophe with my own eyes”, the State Student Competition “Protection in disasters, fires and emergencies”, and many other events during the fire protection week (open days, demonstrations, information campaigns, etc.).

Education and training for security and emergency situations in Hungary

The initiative to include safety-related issues, essentially those related to risk reduction and increasing resilience to disasters and emergencies, in pre-

university education curricula came from the central disaster management body in Hungary - the National Directorate for Disaster Management/Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (NDGDM) which operates within the Ministry of the Interior of Hungary. Its main activities are improving the civil protection system, monitoring the public alert system for industrial plants, using education to build a safety culture and resilience, managing information for better public awareness and strengthening the effectiveness of international assistance in urban search and rescue.

The highest law in Hungary that emphasizes the importance of citizens' preparedness for emergency situations is the 2011 Disaster Management Act CXXVIII. Paragraph 2 of Article 1 of this Law prescribes that every person and citizen has the right to get acquainted with the risks that are present in his neighborhood and the rules of conduct related to protection. Moreover, it is their right as well as their obligation to participate in disaster management. In Regulation no. 234/2011 (H.10) on the execution of the this Law, certain elements of preparation for emergency situations and potential tasks of individual entities are listed. The framework of these preparations is more closely determined by the Decree of the Minister of the Interior no. 62/2011 (XII.29). (Ambrusz, 2017)

When it comes to disaster preparedness of those involved in public education, the trainings are basically intended for teachers and children, i.e. pupils and students, including those in kindergartens, primary and secondary schools, as well as higher education. Training material differs based on their age characteristics (Nováky 2015). Age differences between students in kindergartens, primary and secondary schools determine the methods that will be applied during their preparation. The central training material is defined by the National Directorate for Disaster Management - taking into account the national basic education program/curriculum - and the training content is compiled by the head of the regional organizational unit of the National Directorate after consultations with a teacher. Based on the central training material, the regional directorates develop regional and local teaching manuals and methodological guides and make them available to educational institutions. Also, after consultation with the head of a given educational institution, the heads of regional directorates and branches of the National Directorate create special programs for students of special educational institutions, taking into account their special educational needs. (Ambrusz 2017)

Teachers appointed by the director of the preschool or school institution attend theoretical training at least once a year in the regional units of the National Directorate for Disaster Management.

Disaster management professional bodies assist and participate in planning and conducting trainings in educational institutions - both in school and

out-of-school contexts - in organizing and holding youth competitions for disaster management at the regional and local level. (Ambrusz, 2017)

Based on almost a year of preparatory work, experiences in the implementation of the 3x3 Action Plan for the Preparation of Children and Youth and the proposed curriculum made in autumn 2011 in close cooperation with the National Institute for Research and Development of Education (Oktatási Hivatal)⁵, topics related to disaster management were emphasized and made visible in the basic national curriculum by Government Decree No. 110/2012 (VI. 4) of 2012.⁶

Unlike previous attempts, the new national core curriculum identifies the necessary knowledge and skills related to disaster management and assigns them to existing public education content (i.e. already existing teaching subjects) belonging to different educational fields in each grade. It is anticipated that based on all this, in the future, after gaining some experience, framework curricula for each subject will be further developed, with a set of knowledge on disaster management defined in more detail.

In line with the Action Plan for the Preparation of Children and Youth 3x3, the National Directorate for Disaster Management has developed a general, multi-subject, flexible curriculum model, which is especially recommended for primary school teachers dealing with disaster management or emergencies. The curriculum sample contains the basic knowledge to be provided to young people, depending on their age. Downloading the sample curriculum is free of charge, whilst territorially competent professional disaster management bodies (county administrations, civil protection offices) provide additional information on its implementation and other professional issues.

The new National Basic Curriculum covers the following key areas:

- Area of education related to man and nature - Area of knowledge about the environment and sustainability (contents about the environment, natural disasters, traffic...)
- Our country, our environment is the field of education - Contents of public education
- Lifestyle and area of practical education - Contents of public education

The Hungarian National Report on the Implementation of the Hyogo Framework for Action emphasizes the need to use education to build a culture of security and resilience. In this context, the system of further education for teachers is being reviewed with the aim of its modernization. In addition, a series of youth sports competitions in disaster management has been developed, which will be expanded to the international level in the future. (National Directorate General for Disaster Management 2011).

---

⁵ Web site of the Institute <https://www.oktatas.hu/>

⁶ Data available on General Directorate web site

<https://katasztrofavedelem.hu/33290/katasztrofavedelmi-ismeretek-a-nemzeti-alaptantervben>

Education and training for security and emergency situations in the Republic of Slovenia

The key actor in charge of activities related to education and training of preschool and school children and the population in Slovenia for protection against natural and other disasters is the Directorate for Protection and Rescue (Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje). The Directorate strives to inform, educate and train young people and other residents through activities for personal and mutual protection in case of natural and other disasters. When it comes to preschool and school youth, the focus of activities is on raising awareness of the dangers of natural and other disasters. The activities are as follows:

- The elective/optional subject “Protection from natural and other disasters” was introduced in primary schools, which will be discussed later.
- Every year, art and literary-artistic competition “Natural and other disasters” is held in kindergartens and primary schools. Under the guidance of a mentor, children create pictures/drawings or write compositions on a specific topic related to a natural or other disaster. The competition is two-stage - regional and state and takes place in four age categories. The best five works in each category are awarded at the regional and national level.
- In cooperation with the theater, a puppet show was prepared for children up to ten years of age called “Hedgehog Snowman and Fireman Hedgehog” (Ježek Snežek in Gasilko Jež). While watching the play, children learn what they have to do, that is, how they should behave in floods, earthquakes and fires. During the year, the play is a guest in kindergartens, schools and various other events throughout Slovenia.
- In recent years, several didactic games have been made for children: Earthquake, Safe in the Mountains, Flood, Help, Memory 112, Safe Swimming, Lifeguards ... and the computer game Find Yourself in Questcity (Znajdi se in Questcity). Through them, children learn about natural disasters and measures. Games are distributed to children on various occasions (fairs, competitions)
- On the website of the Directorate of the Republic of Slovenia for Protection and Rescue www.sos112.si, a special page Hedgehog's House (Ježkova hiša) is also intended for children, where educational information, quizzes and games are published.
- Young people are informed about the dangers of accidents and actions in case of accidents in the youth press (Zmajček, Cicido, Ciciban, Pil, Pil Plus, Mladi gasilec ...)
- Five didactic booklets Hedgehog Snowman (Ježek Snežek) for children on the topic of natural disasters were printed, which are distributed as a supplement to the magazines Ciciban and Cicido. They are intended for children aged four to ten and contain instructions on proper behavior before, during and after accidents. Each book has a special emergency number 112.

The books are also suitable for independent reading and can also serve as a teaching aid to educators and teachers. Each booklet also includes a worksheet with questions and incentives for thinking and talking to children in kindergarten or class. The books are distributed in all preschool and school libraries. All books have also been published in English translation.

- The system of protection against natural and other disasters was presented at various public events for children: Children's Bazaar, Days of Protection and Rescue..., where the equipment and work of individual units of the protection and rescue system - firefighters, divers, units with service dogs, mountain rescuers, scouts,...) were presented.
- For the promotion of the system of protection against natural and other disasters, the Directorate for Protection and Rescue prepares promotional material and awards: safety helmets with no. 112, mascot stickers and no. 112; plush hedgehog mascot with number 112, key straps with number 112, mouse pads, extensions and blocks, CD boxes, bracelets with no. 112 which are distributed to children during various activities - fairs, bazaars and activities - quizzes, competitions
- The Directorate also prepares various leaflets, class schedules and posters on natural and other disasters and measures taken in individual disasters. These materials are distributed to children in kindergartens and schools during the school year.
- Several TV spots and radio commercials (number 112, earthquake, fire, flood...) were also prepared and broadcast on RTV Slovenia on various occasions. (Poje Jovicic 2014)

In 2010, an elective course on disaster behavior was introduced in primary schools in the Republic of Slovenia, i.e. the elective course Safety in Natural and Other Disasters (*Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami*). The explanation of the need for the introduction of this course was based on the fact that natural and other disasters are constant in the Republic of Slovenia. Some occur more often, some at longer intervals. However, all major catastrophes are characterized by endangering people's lives, destruction of property, crops ... That is why it is very important how people as individuals are prepared for disasters. Namely, it depends on what they do, how individuals behave and act during and after the accident, whether they will survive the danger. Therefore, the Directorate of the Republic of Slovenia for Protection and Rescue, by introducing the elective (optional) subject Protection against natural and other disasters in primary schools, has taken an important step to find these necessary contents for teachers, students and their parents. The curriculum for the elective subject was prepared by the Directorate of the Republic of Slovenia for Protection and Rescue in cooperation with the Fire Brigade Association of Slovenia and teachers-practitioners who teach in primary schools. The curriculum proposal was reviewed by prof. Dr. Marko Polic, from the Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Ljubljana, and Miran Bogataj, Commander of the

Civil Protection of the Republic of Slovenia. The proposed curriculum was expertly reviewed by the Ministry of Education and Sports of the Republic of Slovenia and the Institute for Education of the Republic of Slovenia. Previously it was discussed in the Professional Council for General Education, and before also at the meeting of the Primary School Commission. All these actors assessed the content of the course as important and necessary to increase the level of disaster preparedness.

The curriculum was adopted at the 119th session of the Professional Council of the Republic of Slovenia for General Education, in February 2009. The Ministry of Education and Sports has reviewed it and included it in the list of elective subjects in the social sciences and humanities that primary schools can offer at the choice of students in the seventh, eighth or ninth grade. Schools must offer classes in at least three elective subjects in the social sciences and humanities and at least three subjects in the natural sciences and technology. The student chooses two hours of elective subject per week, or three hours if his/hers parents agree. The student may also be exempted from attending elective classes. Elective course Protection against natural and other disasters is offered as a one-year course (35 hours per year) and the student can choose it in any class.

The subject can be taught by teachers who meet the requirements for primary school teachers and other school counselors who complete the training conducted by the Directorate of the Republic of Slovenia for Protection and Rescue - Training Center of the Republic of Slovenia in cooperation with the Fire Brigade of Slovenia in the Center for protection and rescue in Ig.

The goals and content of the course refer to the topics that students deal with in compulsory subjects and activities. The course encourages students to take an active attitude towards the environment, natural disasters and other disasters, as well as personal readiness to help others and volunteer.

Students studying this teaching subject:

- Acquire basic knowledge about the threat posed by natural and other disasters, get acquainted with the types, causes and consequences of disasters in the immediate and wider environment, get acquainted with the emergencies and development of various rescue services and organizations involved in protection against natural and other disasters; get acquainted with the system of protection against natural and other disasters in Slovenia;
- Acquire basic knowledge about the need to organize different rescue services and the role of individuals in them, compare and analyze the tasks and organization of different rescue services and humanitarian organizations, their mission and organization;
- Develop critical thinking about society's behavior in the event of accidents and the possibilities of protection against them;

- Gain experience and develop skills and abilities to respond appropriately to accidents that may occur in their immediate environment before, during and after disasters; and
- Develop the values of altruism, solidarity, volunteering

The subject is divided into seven teaching units. Contents related to accident safety are included in most of the compulsory subjects of the nine-year primary school, according to the interdisciplinary and cross-curricular principles. In the third three-year cycle, the contents of the elective course are connected primarily with the subjects: history, geography, civic and homeland education and ethics, nature science, mathematics, technique and technology, physical education, biology and physics. The plan presents the topics of the elective subject that teachers can supplement in their subjects or enrich the lessons with them.

Teachers can use different methods and strategies of teaching elective subjects. In the project work, students learn to perceive the threat in different environments and prevent it. The subject is assessed, so that the examination and assessment of knowledge must be conceived in a way that allows students to demonstrate different knowledge and skills, to take into account different learning styles and individual characteristics, and to get used to self-checking and self-assessment

Educational Center of the Republic of Slovenia has prepared a methodology handbook for teachers. The handbook is prepared in a manner that it can be used also in other teaching subjects. Teaching elective subject started from school year 2010/2011 in 67 primary schools. Each year the Ig training center is organizing training for teachers that wish to teach elective subject and additional training for teachers that already teach this subject. Teachers share knowledge and experience in the online classroom. Every year, the Department for protection and rescue organizes trainings for teachers of this subject. In addition, an e-classroom for teachers has been established, where they can find teaching materials. With different educational materials, a disaster management system has been introduced in secondary schools. Topics in the field of disaster management are also parts of study programs at the Faculty of Chemistry and Chemical Technology and at the Faculty of Social Sciences. (Prezelj, Dobnik Jeraj 2014)

It should also be emphasized that the Training Center of the Department for Protection and Rescue created working materials in 2014 - guidelines for the development of the Plan for the implementation of protection, rescue and assistance measures in case of accidents in schools. Namely, Article 3 of the Decree on Amendments to the Decree on the Content and Preparation of Protection and Rescue Plans (Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 17/06) stipulates that schools must prepare plans for the implementation of protection measures and certain protection, rescue and assistance tasks for all those accidents that can happen in the area where the school is located. From the municipality in which it has its headquarters, the School received an assessment of the vulnerability of

the entire municipality to natural or other accidents, and it is the basis for the development of a school plan for the implementation of protection and rescue measures. Based on the threat assessment, it is obvious which natural and other disasters can occur in the area where the school is located.

Education and training for security and emergency situations in the Republic of Serbia

There is no special subject in primary and secondary schools in the Republic of Serbia that would deal with security-related content. In addition to the compulsory elective subjects for primary schools, elective subjects are also envisaged:

- Nature keepers
- Everyday life in the past
- Drawing, painting and sculpting
- Choir and orchestra
- Informatics and computing (in the meanwhile it has become mandatory)
- Native language with elements of national culture
- Chess
- Household

Only after a cursory analysis of these subjects, it can be concluded that some topics are covered that can be more indirectly than directly related to safety. So, for example, in Nature keepers, they are: environmental protection, sustainable development, quality of life, responsible attitude towards living world and personal health. In the subject Everyday life in the past they are: introduction to the way of life in the past and comparison with the modern, applying patterns of behavior appropriate to the modern age, in the subject Informatics and computer science topics are: introduction to criteria of safe and unsafe behavior on the Internet, procedures for the protection of personal data and privacy on the Internet, etc. (Факултет безбедности 2019).

Also, associates of the Geographical Institute “Jovan Cvijić” of SANU, made a proposal of the program of teaching and learning for nature and society and geography (for primary and secondary school) in which the topics on prevention and protection from natural disasters was introduced. In addition, certain topics that are more or less directly related to security are studied within the subject Civic Education in the first and second cycle of schooling in primary schools, as well as in secondary schools. However, this subject is not studied by students who have opted for religious education. The first cycle (grades 1-4 of primary school) addresses issues of identity, needs, rights, violations and protection of rights, feelings, community functioning, communication, cooperation, responsibility, conflict, values, security, diversity, equality, discrimination, stereotypes, prejudice, vulnerable groups, local communities, solidarity, volunteering, the right to a healthy environment, culture, traditions, migration, con-

sumer society, the media. Most of the listed contents are in some form in the programs of the second cycle (5-8 grade), where they are deepened, expanded and connected with new contents, with each cycle being a complete whole adapted to the age of the students. (Vlahovic NA)

The civic education program for the first grade of high school deals with natural hazards, ecology, environmental issues, environmental protection and ways of regulating relations in the group/community, attitudes we have towards other people and groups, ways of expressing our own opinions and communication with other people and especially teaches nonviolent communication and peaceful conflict resolution techniques. In the second grade, students get acquainted with the issues of human rights and the rights of the child and prepare them and encourage them to respect and protect both their own rights and the rights of others. (Министарство просвете и спорта 2002).⁷

Also, an elective subject in secondary schools, Health and Sports, has the topic of the importance of exercises for security and defense.

Pursuant to the Law on Military, Labor and Material Obligation, the initiative of the Ministry of Defense to introduce certain training contents into the school system and the acts of the Ministry of Education, Science and Technological Development in May 2019, after 27 years, teaching in the field of defense and security was returned to the secondary school system education. High school students are defined in the category of citizens who are trained in the system of education and upbringing for the needs of the country's defense in conditions of emergency and war. Thus, high school graduates, first from Belgrade, and then from other secondary schools in Serbia, will listen to lectures delivered by members of the regional centers of the Ministry of Defense on the defense and security system of the state of Serbia, the Serbian Army (how to become an army officer, non-commissioned officer and soldier) protection, the role of citizens in the defense of the country in case of natural disasters or other mass accidents, civil defense and protection, war poisons and atomic, biological and chemical protection, issues of labor, material and military obligations, the role and tasks of reserve troops, behavior and obligations in case of major accidents or fires, the concept of state of emergency, etc. Teaching is informative and is realized for fourth grade high school students. A total of 11 teaching topics are planned to be realized in the class of the class teacher. The first task is to include these units in the school plan, and then to prepare class teachers as possible teachers for teaching those topics. The introduction of these contents was initiated by the MoD in 2014 on the basis of the Law on Military, Labor and Material Obligation as a category of citizens who need to acquire skills and knowledge for the needs of

---

⁷ The programs of this subject for the third grade are dedicated to the preparation of students to become citizens and actively participate in the political life of the community, and in the fourth to the right to information, media literacy and preparation for entering the world of work.

the country's defense in conditions of emergency and war. The education strategy until 2020 does not envisage the introduction of a new subject in secondary schools, but these contents would be realized through extracurricular activities. (Николић 2019)

In addition, various actors (Ministry of interior, Red Cross, NGOs, agencies, foundations, etc.) organize special thematic lectures and forums on behavior in emergencies, traffic safety, drug addiction, cyber security, domestic violence, etc. for primary school students. Also, special competitions are organized, such as “What do you know about traffic” organized by the Auto Moto Association of Serbia.

The professional public generally agrees that more security content is a must in primary and secondary school teaching and that a systematic approach is needed. In that sense, in April 2019, a round table “Security culture in the system of secondary education” was held at the Faculty of Security Studies, which was attended by representatives of the Ministry of Defense, Ministry of Education, Science and Technological Development, Geographical Institute “Jovan Cvijic” SANU and Faculty of Security Studies. It was concluded that it is necessary to conduct a thorough research and define the steps that need to be established in order to obtain the quality of training and education of young people, but also to form an expert body of relevant actors to find an adequate model for implementing teaching content on all aspects of security culture in already existing teaching content, or through a separate subject to be studied in secondary schools.

Concluding remarks

The old Latin proverb “Non scholae sed vitae discimus” indicated that the goal of education was to prepare students for life in society. Despite its scientific and technological progress, today's world has not become a safer place to live in. The dominant military threats characteristic of the Cold War period are replaced by multi-risks. New security threats, risks and challenges today come both from nature and human attitude towards it (climate change, an increasing number of natural disasters with increasingly serious consequences), from technology (nuclear energy, genetic engineering, nanotechnology, etc.), as well as from (malicious) deliberate action of people (wars, civil wars, terrorism, organized crime, migration). In this context, raising the level of security culture of the population, especially young people, becomes an imperative. Decision-makers and policy makers in various fields, including education, recognize this reality and declaratively emphasize the importance of prevention, and thus security education and training. (Kešetović 2021). A striking example is the ongoing COVID-19 pandemic, which perhaps presents the greatest social challenge for this generation and threatens to permanently change the life as we know it. Without a developed security culture in the domain of public health, and without learning

from previous pandemics or epidemics, different countries applied different measures. (Bjelajac and Filipović 2020b)

After the transition to a multi-party system and a market economy, the transition countries initially threw out ideologically burdened educational content related to security. Today, in the new security context, topics related to crisis and disaster preparedness are gradually re-entering the regular teaching process in various forms (through special compulsory or optional/elective subjects or contents within already existing subjects), extracurricular or free activities. In doing so, cooperation and synergy between the education system and bodies/agencies in charge of security and emergency management are mainly achieved.

However, it seems that there is still a lack of a comprehensive systemic approach to this issue and the appropriate synergy of subjects from the education and security system. This synergy and cooperation are certainly necessary, as well as a critical review of comparative practice, analysis of local specifics, setting clear educational goals and their appropriate operationalization in the national curricula of primary and secondary schools. In all of this, certain contents should certainly be included in preschool institutions, since the security culture is being built from the earliest age.

References

1. Антонијевић, Радован. (2013). *Опита педагогија*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета
2. Бјелајац, Жељко и Александар Филиповић. (2020). „Пандемија COVID-19 – Безбедносни изазови, ризици и претње”. У: „COVID-19 – Безбедносни изазови, ризици и претње”, ур. Жељко Бјелајац и Александар Филиповић, посебно издање, *Култура полиса*, 9-23 (Бјелајац и Филиповић 2020а)
3. Видановић, Иван. (2006), *Речник социјалног рада*, Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Србије: Асоцијација центара за социјални рад Србије,
4. Влаховић, Елеонора. (Ур.) (НА) *Приручник за наставнике грађанског васпитања у првом циклусу основног образовања и васпитања*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији/Завод за унапређивање образовања и васпитања
5. ИНСТРУКЦИЈА за провеждане на обучение за защита при бедствия и за оказване на първа долекарска помощ в системата на народната просвета
6. Јаковљевић, Владимир, Цветковић, Владимир и Гачић, Јасмина. (2015). *Природне катастрофе и образовање*. Београд: Факултет безбедности
7. Кешетовић, Желимир. (2012). „Кризне ситуације и управљање ризиком у образовно васпитним установама” у Поповић-Ћитић, Бранислава.,

- Ђурић, Слађана и Кешетовић, Желимир. (ур.). *Безбедносни ризици у образовно васпитним установама*, Факултет безбедности:Београд, стр. 27-41
8. Кешетовић, Желимир. (2021). „Образовање за безбедност у школским програмима у образовним системима земаља насталих распадом СФРЈугославије – предуниверзитетски ниво”, у штампи
  9. КНИГА ЗА УЧИТЕЛЈА Методически развојки за обуку за заштита при бедствија и аварии, Фондација „Пайдеја”
  10. Министарство просвете и спорта, (2002), *Водич за наставнике „Грађанско васпитање” за 1. разред средње школе*, Београд.
  11. НАРЕДБА № 13 от 21.09.2016 г. за грађанското, здравното, еколошкото и интеркултурното образование Обн. - ДВ, бр. 80 от 11.10.2016 г., в сила от 11.10.2016 г
  12. Николић, Данијела. (2019), „Да ли се предмет „Одбрана и заштита” враћа у средње школе?”, *ngportal.rs*, доступно на <https://www.ngportal.rs/dali-se-predmet-odbrana-i-zastita-vraca-u-srednje-skole/>
  13. Приложение № 3 към чл. 14, ал. 2, т. 3 РАМКОВИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО ЕКОЛОШКО ОБРАЗОВАНИЕ
  14. Alexander, David. (2003), “Towards the development of standards in emergency management training and education”, *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, Vol. 12 Iss 2 pp. 113 – 123
  15. Ambrusz, Jozsef. (2017). “An overview of disaster preparedness training in Hungary, with special regard to public administration leaders”, *ECOTERRA - Journal of Environmental Research and Protection*, Volume 14, Issue 1- pp. 33-39.
  16. Andrejek, Olga. (2014) *Delovno gradivo IZHODIŠČA ZA PRIPRAVO NAČRTA IZVEDBE ZAŠČITNIH UKREPOV TER NALOG ZAŠČITE, REŠEVANJA IN POMOČI OB NESREČAH V ŠOLAH*, Ljubljana:Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje Izobraževalni center za zaščito in reševanje
  17. Bjelajac, Željko and Aleksandar Filipović. (2020) “Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic”, *The Culture of Polis*, XVII (42), 383-399 (Bjelajac and Filipović 2020b)
  18. Boin, Arjen, ‘t Hart, Paul. Stern, Erik and Sundelius, Bent. (2005) *The Politics of Crisis Management- Publis Leadreship under Pressure* Cambridge: Cambridge University Press
  19. Bossong, Raphael and Hagemann Hans. (2014), „Finalni analitički izveštaj ANVIL projekta – Kritički nalazi i istraživačke perspektive”, *Bezbednost*, Vol 55, br. 3, str. 206-218
  20. DECREE № 184 LAW for pre-school and school education, 30 IX 2015
  21. Kešetović, Želimir i Toth, Ivan. (2012). *Problemi kriznog menadžmenta*. Velika Gorica: Veleučilište Velika Gorica, Visoka škola za sigurnost s pravom

- javnosti, Centar za međunarodne i sigurnosne studije, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu
22. Kešetović, Želimir. (2014). „Standardi izrade kriznog plana za obrazovno vaspitne ustanove” u Đurić, Slađana. i Popović-Čitić, Branislava. (ur.). *Modeli unapređenja bezbednosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. Beograd: Fakultet bezbednosti, str. 91-112
  23. Milašinović, Srđan i Kešetović, Želimir. (2011) *Krizni menadžment u istorijskoj perspektivi*, Kriminalističko policijska akademija, Beograd
  24. National Directorate General for Disaster Management (2011) National Report 2009-2011 of Hungary on the Progress on the Implementation of the Hyogo Framework for Action. Budapest
  25. Nováky Monika, 2015 Önkéntes mentőszervezetek alkalmazásának lehetőségei (Potential Uses of Volunteer Rescue Organisations) In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (ed.) *Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai*, 380 pp. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2015. pp.25-332. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények; 16),
  26. Poje Jovičić, Nataša (2014), *Izobraževanje in usposabljanje predšolske in šolske mladine ter prebivalcev v Sloveniji za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami*, kratka informacija, 4. 4. 2014, Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje
  27. Polšek, Darko. (1989). „Kulturna politika i obrazovanje u SFRJ”, u Studija IRMO/UNESCO: LA POLITIQUE CULTURELLE EN YUGOSLAVIE, Naručitelj: UNESCO, Odjel za kulturni razvoj i kulturnu politiku/Voditelj: Institut za zemlje u razvoju
  28. Prezelj, Iztok, Dobnik Jeraj, Milena. (2014). „Primer dobre prakse: kako je Slovenija razvila svoj sistem upravljanja u slučaju katastrofa,” *Polis*, Novembar 2014. broj 8
  29. Waugh, William L. Jr. and Abdul-Akeem, Sadiq (2011) „Professional Education for Emergency Managers,” *Journal of Homeland Security and Emergency Management*: Vol. 8: Iss. 2, Article 9. DOI: 10.2202/1547-7355.1891 dostupno na http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=pmmap_facpubs